

эффективности внедрения в учебно-воспитательный процесс программы оптимизации педагогического общения в ВУЗах.

The substantive provisions of positive subjective-valued model of pedagogical intercourse, based on the synthetic platform of subject approach and base concepts of positive psychotherapy have been exposed in the article. Description of specific and efficiency of introduction in academies of the program of optimization of pedagogical intercourse have been presented

Статтю подано до друку 25.10.2012.

©2012 р.

I. М. Ющенко (м. Чернігів)

СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНІ ЧИННИКИ АДАПТАЦІЇ ВЧИТЕЛІВ ЗАГАЛЬНООСВІТНІХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ ДО СОЦІАЛЬНИХ ЗМІН

Постановка проблеми. Проблема адаптації вчителів до соціальних змін, що відбуваються в сучасному українському суспільстві, надзвичайно актуальна з огляду на соціально-педагогічне та соціокультурне призначення професійної діяльності вчителя. Невизначеність моральних засад, ціннісних орієнтирів, суперечливість сприйняття та тлумачення соціальних процесів разом із новими вимогами суспільства до школи та зламом звичних стереотипів щодо шкільного навчання безпосередньо впливають на професійну діяльність вчителя та надзвичайно ускладнюють завдання ціннісної соціалізації та виховання молоді. Це створює особливу психологічну ситуацію для вчителя, сутність якої полягає в необхідності адаптації до соціальних змін, вибору соціальних, передусім, морально-ціннісних орієнтирів як основи професійного та особистісного розвитку. Така ситуація надзвичайно загострює проблему наукового пошуку шляхів оптимізації зазначених процесів з урахуванням закономірностей та чинників, що впливають на їх перебіг.

Аналіз актуальних досліджень Проблема адаптації особистості в контексті соціальних змін є актуальною для соціальної психології і знаходиться в центрі уваги науковців. У численних дослідженнях вітчизняних та зарубіжних авторів розглянуто адаптацію особистості в сучасному мінливому світі (К. Абульханова, Г. Андреева, Г. Балл, J. Berry, A. Billings, C. Carver, B. Carpenter, Y. Kim, S. Lackland, R. Lazarus, С. Максименко, R. Moos, J. Schaefer, S. Scott, Д. Фельдштейн та ін.), описано та пояснено низку адаптаційних феноменів (О. Вітенберг, П. Гнатенко, В. Гриценко, О. Донченко, О. Журавльов, О. Злобіна, З. Карпенко, Л. Корель, А. Купрейченко, Л. Ключнікова, Н. Лебедева, Г. Ложкін, О. Луценко, І. Мнацакян, В. Павленко, О. Прихідько, А. Реан, Т. Стефаненко, С. Смирнова, Т. Титаренко, В. Тихонович, П. Фролов та ін.), визначено специфіку нинішньої соціальної ситуації та її вплив на професійну діяльність вчителя в різних аспектах його взаємодії з оточенням (Г. Акопов, А. Анцибор, С. Батракова, О. Бабошина, О. Бондарчук, В. Бочелюк, В. Зливков, Л. Карамушка, Л. Карпюк, В. Мелешко, Л. Мітіна, М. Молоканов, О. Осадько, О. Остапчук, Н. Чепелєва та ін.). У численних роботах досліджено професійну адаптацію вчителів (С. Кулик, О. Мороз, С. Овдей, М. Педаяс, В. Сластьонін, О. Солодухова, Н. Чайкіна, Л. Шубіна та ін.), проте її тенденції та закономірності розглядалися в контексті входження вчителя у відносно стабільні соціальні структури, переважно, на мікросоціальному рівні. Адаптація вчителів до умов соціальних змін раніше не була предметом спеціального дослідження, дотепер не з'ясовані її чинники, та місце у структурі професійної адаптації.

Метою статті є розгляд концептуальної моделі адаптації вчителів до соціальних змін та з'ясування її соціально-психологічних чинників.

У ситуації становлення нових економічних, політичних та культурних реалій такої ситуації, як за будь-яких інших ситуацій або подій, що призводять до зміни вимог до професії або умов професійної діяльності, неминучою є професійна адаптація вчителя. Вона передбачає формування певного мінімуму професійних умінь та професійно-значущих якостей особистості у відповідності до вимог професії, подолання внутрішніх неузгодженостей, що заважають успішному здійсненню педагогічної діяльності, досягнення стану оптимального функціонування особистості та необхідного його рівня для успішного здійснення педагогічної діяльності.

Одночасно адаптацію до соціальних змін можна розглядати під іншим кутом зору – як поняття ширше, ніж професійна адаптація, оскільки вона охоплює більш широке поле соціальних об'єктів та явищ, ніж ті, що пов'язані з професійною діяльністю. В такому випадку професійна адаптація може розглядатися як фактор адаптації вчителів до соціальних змін, оскільки узгодження вимог професії та здібностей і потреб особистості забезпечує вирішення нею ряду екзистенційних проблем, зокрема пошуку свого місця та призначення в житті, знаходження певної опори у нестабільному світі [8].

В системі «людина – професія – суспільство» вчитель, як будь-який професіонал, виступає одночасно в двох іпостасях: як об'єкт впливу системи і як суб'єкт, який перетворює ці впливи в конкретні професійні дії. Як об'єкт, він відчуває вплив соціальних змін, які найчастіше ставлять його в позицію ціннісно-морального вибору в різних ситуаціях. Як суб'єкт власної життєдіяльності, активний та відповідальний за свої дії, відносно самостійний та рефлексуючий, він перетворює оточуючий світ, приймає готові або формує власні соціальні норми, правила, стандарти і т.п. Тому адаптація вчителя до соціальних змін з необхідністю передбачає його самовизначення в соціально-психологічному просторі, з'ясування особистісно-професійних смислів значень та цінностей, що створює можливості для його розвитку як особистості та професіонала [6].

Виконати поставлене перед освітою завдання гуманізації здатен лише вчитель із такими ціннісними еталонами, які принципово різняться від характерних для первинного накопичення капіталу і ґрунтуються на визнанні важливості та унікальності кожної особистості [2]. Джерелом гуманістичних цінностей вважається орієнтованість на очікування, пов'язані переважно з потребами людей у самоповазі та досягненні єднання з іншими, що дає відчуття екзистенціальної безпеки. Прагнення до екзистенціальної безпеки невідоме значній частині сучасного українського суспільства, орієнтованій на максимальний соціально-економічний успіх (як правило, індивідуальний) задля найбільш ефективного споживання. Тому одночасно із завданням гуманізації з боку суспільства зростають вимоги до вітчизняної освіти, як спрямованого, головним чином, на підготовку майбутніх фахівців, які володіють необхідними знаннями, вміннями та навичками. Це призводить до розуміння педагогічного процесу як обмеженого суто задачами навчання та ігнорування традиційного призначення професії педагога, який розглядається як своєрідний «продавець» освітніх послуг [5].

Даний підхід суперечить класичній традиції, вітчизняній і зарубіжній, в якій глибоко усвідомлені людинотворчі засади освіти. Освіта має випереджати інші сфери суспільного життя і бути фактором розвитку суспільства, а не лише готувати спеціалістів, які потрібні в даний момент. При цьому педагог має бути не лише виконавцем інституційних вимог, але й особою, здатною усвідомити свою індивідуальність, самовизначитись професійно та особистісно в більш широкому культурному горизонті [1, с.31].

Професійна ідентичність, як особистісний компонент, що базується на компетентності, профпридатності, інтересі до професії та гармонії із середовищем є важливим фактором соціальної адаптації. У повсякденній соціальній перервності та нестабільності людина традиційно прагне віднайти й опанувати «справу всього життя», професію, з якою пов'яже

можливість особистісного розвитку та самоствердження, повноту самореалізації в конкретних життєвих умовах та обставинах, знаходження «творчого синтезу» між запитами соціального оточення та розвитком власної індивідуальності. В суспільствах з традиційно високим статусом професійної праці даний вид ідентичності забезпечує суб'єкту відчуття стабільності оточуючого світу та впевненості в своїх силах, тобто певний психологічний баланс [7].

На думку російської дослідниці Є.Єрмолаєвої стратегії реагування суб'єкта професійної діяльності на будь-які негативні впливи залежать від двох груп чинників [4]. Перша група чинників, соціально-особистісна, пов'язана, головним чином, з особливостями ціннісних орієнтацій. В умовах трансформації суспільства звичні погляди, життєві орієнтири стають все менш адекватні вимогам сьогодення, тому особистісна потреба професіонала в ефективній адаптації до змін соціального середовища потребує звернення до своїх уявлень, цінностей, цілей та, певною мірою, їх корекції. Значення морально-ціннісних орієнтирів надзвичайно важливе для вчителя. Він, як особистість та професіонал, в значній мірі зумовлюється сферою світоглядного характеру. І тому він повинен шукати ті кінцеві засади, котрі надають сенс його діяльності, є підставами його професійних дій та визначають його стратегію і тактику як особистості, що самовизначилась у житті.

Друга група чинників, соціально-суб'єктні, характеризує провідну тенденцію реагування на ситуацію. Слід зазначити, що соціально-особистісні чинники значною мірою зумовлюють зміст та стильові особливості розглядуваної групи чинників. Рефлексивний рівень мислення, що відображений у практичних ситуативних рішеннях вчителя повинен розглядатись як «вторинний», залежний від більш високого рівня рефлексії, про який автори говорять, як про надситуативний, що відображає його загальні світоглядні принципи, погляди та переконання [2, с. 73].

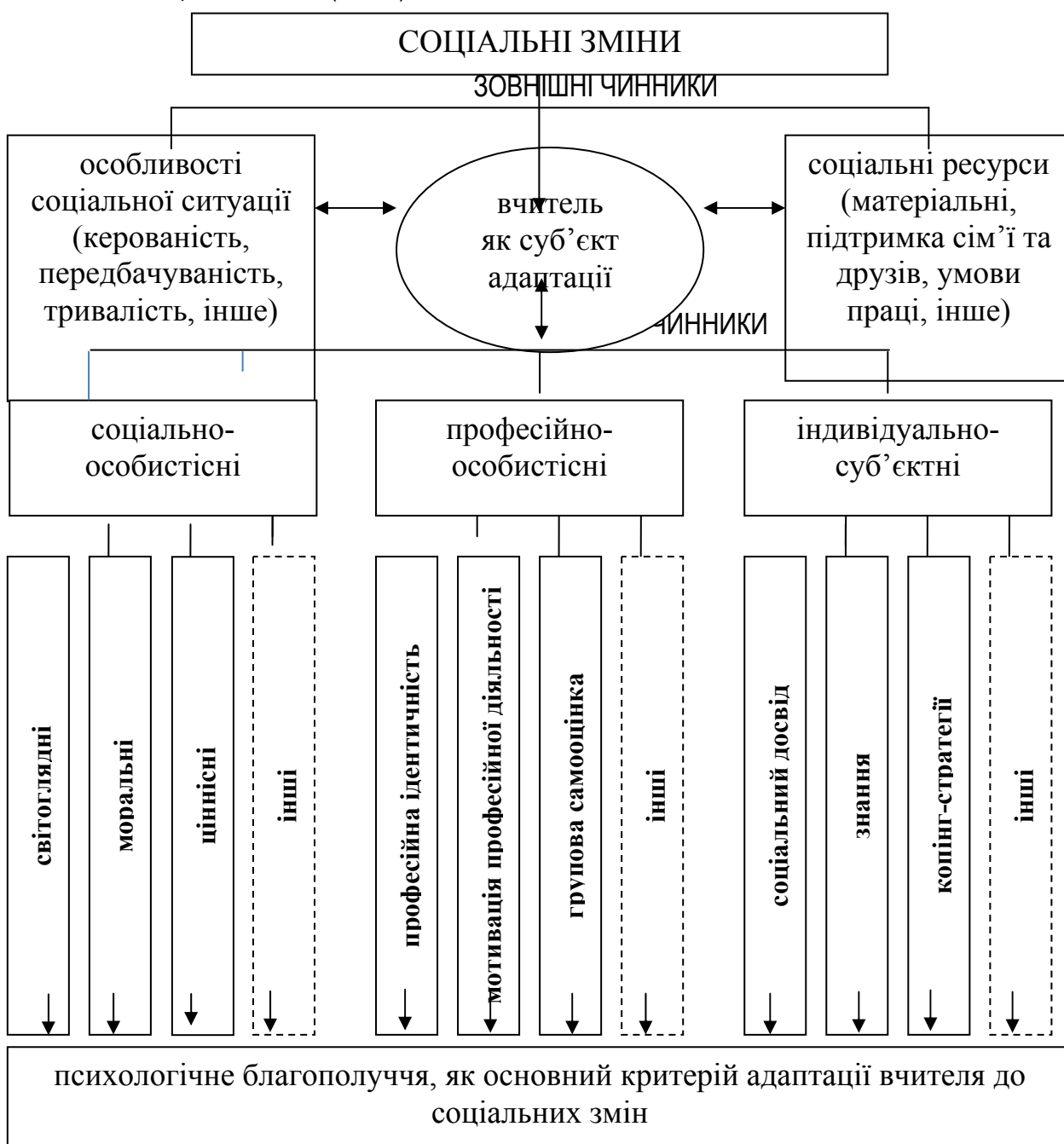
Стратегії адаптивної поведінки вчителя до нових умов професійної діяльності зумовлюються не лише мотиваційно-ціннісною сферою, (наприклад перевагою цінностей соціальної автономії чи залежності) та ступенем активності суб'єкта, а також ставленням до своєї професійної праці, тим, чи є професія для нього засобом самореалізації, самоствердження, виживання, звичкою, способом заробітку, способом проведення часу тощо.

Серед індивідуально-психологічних чинників, що сприяють адаптації особистості в сучасних умовах суспільних перетворень особливо виокремлюється здатність до саморозвитку та самоактуалізації, прагнення до особистих досягнень, гнучкість реагування в різних ситуаціях, відкритість новій інформації, схильність до руйнування стереотипів тощо. Підкреслюється важливість адаптивних здібностей, динамічності, мобільності як необхідних для успішного виконання своєї роботи і, особливо, для досягнень у кар'єрному зростанні.

Низка особистісних якостей та вмінь, необхідних вчителю для ефективної професійної діяльності в сучасних умовах об'єднуються сучасними дослідниками в поняття адаптаційної готовності [3]. Серед них наступні: 1) вміння бачити різноманітні зміни в умовах своєї діяльності, до яких належать зовнішні (соціальні) фактори – еволюція соціально-економічної та суспільно-політичної ситуації, розвиток науки та культури, події, що відбуваються в населеному пункті, районі чи мікрорайоні; зміна соціального запиту до школи з боку батьків, учнів, суспільства загалом; особистісні особливості учнів та їх еволюція під впливом соціально-економічних та духовних (метасоціальних) факторів та ін.; 2) педагогічне мислення, яке дозволяє вчителю на основі власних спостережень зробити висновки щодо змін у своїй професійно-педагогічній діяльності; 3) педагогічна рефлексія, як здатність осмислити свій особистий досвід діяльності та зробити висновки стосовно її вдосконалення; 4) варіативність мислення, що дозволяє генерувати достатню кількість варіативних форм, методів та засобів роботи в різних ситуаціях. Усі зазначені професійні і, одночасно, особистісні новоутворення, на переконання дослідників,

можуть бути сформовані або розвинуті у масового вчителя незалежно від його індивідуальних особливостей або під час навчання у вищих навчальних закладах, або в процесі спеціально організованого соціально-психологічного навчання.

Виходячи з наведених вище даних ми пропонуємо теоретичну модель адаптації вчителів до соціальних змін (Рис 1).

Представлена модель адаптації вчителів до соціальних змін містить значну кількість чинників адаптації, як зовнішніх, так і внутрішніх. Зовнішні чинники адаптації містять в собі певні характеристики соціальної ситуації та середовищні ресурси. Внутрішні чинники складаються з особистісних характеристик різного рівня.

Сукупність об'єктивних чинників є зовнішньою оболонкою психологічного благополуччя, а комплекс суб'єктивних чинників виступає внутрішнім наповненням даного феномену. Зазначимо, що вказаний перелік чинників не є вичерпним і може бути доповненим.

Висновки.

1. Адаптація до соціальних змін є важливим аспектом професійної адаптації вчителів, що з необхідністю передбачає його самовизначення, з'ясування соціальної позиції, звернення до своїх уявлень, переконань, цінностей, цілей та їх корекції.

2. В адаптації до соціальних змін більшу значущість мають внутрішньо особистісні процеси самодетермінації та самозмін порівняно з впливом соціального середовища.

3. Теоретична модель адаптації вчителів загальноосвітніх навчальних закладів до соціальних змін містить три групи внутрішніх чинників: соціально-особистісні – значущі інтегральні світоглядні характеристики особистості вчителя, відображені, головним чином, у пріоритетних цілях та центральних життєвих принципах і пов'язані зі всіма аспектами життєдіяльності особистості; професійно-особистісні – безпосередньо відображають специфіку професійної діяльності вчителя, рівень його професійного самовизначення, пошук свого призначення та власного способу життя, ставлення до професії та професійної праці; індивідуально-суб'єктні – пов'язані зі стильовими особливостями поведінки, що визначаються інтегральною індивідуальністю, інформованістю, знаннями, набутим соціальним досвідом, впливом культури та ін.

Використання запропонованої теоретичної моделі розкриває нові можливості у дослідженні системи особистісних факторів прискорення адаптаційних процесів, з одного боку, і способів впливу на соціально-психологічному рівні на процеси адаптації через технології навчання вчителів, з іншого. Використання даної моделі полягає у розробці способів тиску на латентні змінні з метою оптимізації процесу і підвищення рівня адаптації вчителів до соціальних змін.

Література

1. *Бабошина Е. Б.* Культуросообразные характеристики современной личности как ориентиры образования / Е. Б. Бабошина // Мир психологии. – 2008. – № 1. – С. 190–199.
2. *Батракова С. Н.* Проблема самосознания учителя как человека культуры / С. Н. Батракова // Мир психологии. – 2002. – № 2. – С. 148–158.
3. *Борытко Н. М.* Профессионально-педагогическая компетентность педагога / Н. М. Борытко // <http://www.eidos.ru/journal/> 2007/0930–10 htm.
4. *Ермолаева Е. П.* Преобразующие и идентификационные аспекты профессионализма / Е. П. Ермолаева // Психол. журн. – 1998. – № 4. – С. 80–87.
5. *Митина Л. М.* Личностное и профессиональное развитие человека в новых социально-экономических условиях / Л. М. Митина // Вопр. психологии. – 1997. – № 4. – С. 29–38.
6. *Москаленко О. В.* Личностно-профессиональное развитие современного человека / О. В. Москаленко // Мир психологии. – 2004. – № 4. – С. 168–178.
7. *Шамионов Р. М.* Самоактуализация учителя и удовлетворенность жизнедеятельностью и собой / Р. М. Шамионов // Мир психологии. – 2002. – № 2. – С. 143–148.
8. *Ющенко І. М.* Адаптація вчителів до соціальних змін: соціально-психологічний вимір / І. М. Ющенко // Вісник Чернігівського національного педагогічного університету. – Вип. 94, Сер.: Психологічні науки. – Т.2 [зб. наук. праць / за ред. М. О. Носко]. – Чернігів, 2011. – С. 265-269.

В статті розкривається соціально-психологічна специфіка адаптації учителів до соціальних змін, представлена розроблена автором концептуальна модель адаптації учителів до соціальних змін, виявлені фактори (соціально-

личностные, профессионально-личностные, индивидуально-субъектные), влияющие на успешность ее прохождения.

The article reveals psychological particularities of teachers' adaptation to radical changes, proposes theoretical model of teachers' adaptation to social changes, defines factors of factors (social-personality, professional-personality, individual-subject) determine peculiarities and successfulness of teachers' adaptation.

Статтю подано до друку 25.10.2012.

©2012 р.

О. Є. Блинова (м. Херсон)

ПРАГНЕННЯ ДО ПРОФЕСІЙНОЇ САМОРЕАЛІЗАЦІЇ ТА МІГРАЦІЙНА ГОТОВНІСТЬ СУЧАСНОЇ МОЛОДІ

Постановка проблеми. Сучасна складна соціально-економічна ситуація в країні, відсутність достатньої кількості робочих місць, що забезпечені достойною заробітною платою, змушує велику кількість наших співгромадян шукати кращої долі за межами Батьківщини. Міждержавна трудова міграція українських громадян набула обсягів, що, за оцінками фахівців, зараз реально загрожують національній безпеці, оскільки забезпечення соціального та економічного розвитку в Україні значною мірою залежить від забезпечення економіки України трудовими ресурсами [3; 4]. Мігрують з України у пошуках роботи представники найбільш економічно продуктивного віку, при цьому більшість із них працюють на непрестижних та некваліфікованих робочих місцях, які не відповідають професійному рівню. Відплив молоді на роботу за кордон спричиняє негативні демографічні наслідки для України внаслідок руйнації сімейних відносин, через несприятливу для народження і виховання дітей специфіку «мігрантського» способу життя: відбувається розрив (тимчасовий, а іноді і остаточний) сімейних зв'язків; діти залишаються без догляду та піклування одного, а то і обох батьків та виховуються, у кращому випадку, бабусями (дідусями) або родичами; у чоловіків (дружин) і особливо дітей, які залишилися в Україні, відбувається девальвація цінностей та формується сумнівне ставлення до праці в Україні через нібито «легкі» гроші, отримані з-за кордону

В сучасних умовах кризового стану суспільства вивчення зміни ціннісних орієнтацій молодих людей викликається, насамперед, практичною необхідністю. Адже від того, з якими цінностями молодь житиме у XXI столітті, залежатиме напрям соціально-культурного та політико-економічного розвитку суспільства майбутнього.

Метою є визначення намірів студентів України щодо міграції за кордон з метою працевлаштування.

Аналіз актуальних досліджень. При аналізі міграційної готовності необхідно розглядати в єдиній системі загальні соціально-економічні та інші умови існування людини, що входять в «об'єктивну» частину її багатомірного світу (спосіб життя) і ціннісно-сміслові характеристики «суб'єктивної» складової багатомірного світу (образу світу), що спонукають людину прагнути до змін.

Депривована потреба в самореалізації спонукає людину шукати шляхи і засоби для її задоволення. Якщо можливості самореалізації обмежені соціально-економічною відсталістю, іншими несприятливими можливостями регіону, можна очікувати, що людина буде відчувати бажання залишити це місце, щоб потрапити до іншого, яке надає більше можливостей для самоздійснення. Включаються механізми пошукової активності, механізми мотивування і цілеутворення, які визначають нове русло активності (С.Д. Максименко) [2]. При цьому